

kennis. Zonder uitlegging geen rechtskennis ²¹). Want het wetboek of de overtuiging zijn slechts „teekens”, symbolen of bewustzijnsverschijnselen, die een beteekenis (resp. inhoud) *hebben*. Soms is deze beteekenis zeer gemakkelijk vast te stellen, ja, het geschiedt bijna onbewust. Dit verandert niets aan het feit, *dat* er een uitlegging heeft plaats gehad. Is uitlegging *middel* tot de rechtskennis, dan kan deze uitlegging niet zelf *voorwerp* der rechtskennis zijn. Daarom is een *rechtskundig* bewijs voor de juistheid eener uitlegging onmogelijk.

Men kan geneigd zijn, in dit verband te wijzen op regelen van uitlegging, die de wet zelf geeft, althans kan geven en de opmerking maken, dat hier, in zulk een geval, de rechter toch gebonden is, dat we hier dus met een bestanddeel der wet te doen hebben en derhalve een op de wet gegrond bewijs kan worden geleverd voor de juistheid eener beslissing. Deze meening berust echter op een dwaling. Hoe worden deze regels van uitlegging, die rechtsregels zijn, gekend? Toch immers weer zoo, dat wij deze regels van uitlegging uitleggen. Gij ziet het, we staan voor een *circulus viciosus* ²²).

Het moet ook hier worden uitgesproken, dat elke uitlegging in laatste instantie onderworpen is aan de normen van een orde, die metagesetzlich, ja, metarechtlich is. Over de verbindendheid van deze normen oordeelt de rechter. En geen macht ter wereld kan hem deze vrijheid ontnemen.

Dit alles sluit niet uit, dat de vorm of gedaante, waarin de rechtsorde ons verschijnt, de methode van uitlegging ten deele bepaalt. Zoo acht men dan ook vrijwel algemeen de logische en de grammaticale interpretatie onmisbaar ²³). Dat is de consequentie van het onmiskenbare feit, dat er *logos* in het recht is. Hoezeer deze logische en grammaticale interpretatie onmisbaar is, ze is daarom nog niet toereikend. Bedenkt men, hoeveel middelen van uitlegging ons nu verder worden aanbevolen, middelen, die ons toch in staat zullen stellen, het recht te *leeren kennen*, *dus onmogelijk zelf recht zijn*, dat herhaaldelijk ons meerdere middelen van uitlegging ten dienste staan, dan spreekt het vanzelf, dat steeds een verschil in uitleggingsresultaat mogelijk is. *Welke middelen van interpretatie* (buiten de logisch-grammaticale) *den voorrang hebben*, *bepaalt noch wet noch logica (methodologie)*, *maar onze rechtskun-*